

Társalgási nyelv, szleng, zsargon*

1. Társalgási nyelv (Umgangssprache)

1.1. Előzetes megjegyzések

Ez a címszó a nyelvtudományi terminológiában annyira német sajátosság, hogy a különféle értekezésekben gyakran idézetként, tehát fordítás nélkül használják (az oroszban körülbelül megegyezik az *обычно-разговорный язык* kifejezéssel). Ugyanakkor a német nyelvészetben a vele kapcsolatban lévő fogalmak és összefüggések meglehetősen zavarosak: egyrészt ezzel a terminussal foglalják össze a nyelvjárások és a köznyelv (irodalmi nyelv) közötti nagy területet. Tehát ezzel a fogalommal jelölik meg a mai német nyelv egyik megjelenési formáját. Másrészt az *Umgangssprache* szó egyfajta stílusréteget jelent, például ha a szavak stilisztikai értékének jelzésére a lexikográfiában a családias, hanyag, durva, vulgáris szavak mellett a társalgási szó jelzetet találjuk. Ugyanakkor a társalgási jelleg lényegében abban nyilvánul meg, hogy az adott szókincs a stílus normálisan magas szintjétől eltér (vö. BICHEL 1973: 2). Az ilyen, a semleges nyelvi normától való eltérések mértékét meglehetősen sokféleképpen lehet értelmezni. Például KÜPPER-nél (1955), ahogy ez a 2. pontban kiderül, a társalgási nyelvből szleng lesz, ami azonban ellentmond a fogalmak meghatározásainak, amelyek szerint a szleng a szókincsnek az a része, amely nem felel meg az írásbeli normáknak, míg a társalgási nyelv alapvetően csak szóbeli és nem írásban rögzített forma. Emellett a társalgási nyelvet irodalmi nyelvi formaként is értelmezik, amelyre mindenekelőtt a szókincs földrajzi sokszínűsége jellemző (vö. KRETSCHMER, 1969), tehát területenként, tájanként különböző. Ezáltal a társalgási nyelv gyűjtőfogalomná válik, amelyet BÜHLER tréfásan az esküvői ajándékok többségével hasonlít össze: „szépek, de nem lehet használni őket” (BÜHLER 1934/1965: 361). Ennek a szóhasználatnak azonban a germanisztikában megvan a maga története és hagyománya, így aligha lehet ebben változásra számítani. Az sem túlzottan reménykeltő, ha most egy új terminológia kialakításán kezdünk el fáradozni. Sokkal fontosabb, hogy egyértelművé tegyük a szempontokat, és miközben megtartjuk az „Umgangssprache” meglévő többér-

* DOMASCHNEV, ANATOLI I.: Umgangssprache/Slang/Jargon. In: *Sociolinguistics. Soziolinguistik. (An International Handbook of the Science of Language and Society. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft)*. Erster Halbband. Herausgegeben von ULRICH AMMON–NORBERT DITTMAR–KLAUS J. MATTHEIER. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Band 3.1). Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1987. 308–15.

telmőségét, határoljuk el explicit módon a benne rejlő fogalmakat. A részletesebb magyarázatok megléte esetén minden további nélkül lehet dolgozni a társalgási nyelv fogalmával.

1.2. A társalgási nyelv mint a nyelv megjelenési vagy létezési formája

A mai német nyelv esetén tudvalevőleg három megjelenési formát különböztünk meg, amelyek egymással szoros kapcsolatban állnak és a nyelvet beszélő közösséget sajátos módon jellemzik: az irodalmi, illetve az írásbeli nyelvet, a társalgási nyelvet és a nyelvjárásokat. A funkcionális és területi hatáskör az egyes nyelvi formák lényeges vonása. Az egész német nyelvterületen érvényes megjelenési formához az irodalmi, illetve az írásbeli nyelv tartozik. Ez mindenki számára, aki a nyelvet beszéli, kötelező érvényű normát jelent, innen ered ismert megnevezése: *köznyelv* vagy *egységes nyelv*. A nyelvi megjelenési formák másik szélsőségét a nyelvjárások jelentik. Ezek csak kis, gyakran egészen szűk területeken érvényesek, és történelmi szempontból a nyelvi alaprétet képezik. A társalgási nyelv ahhoz a nyelvi megjelenési formához tartozik, amely a nyelvjárások és az irodalmi nyelv közötti részt foglalja el, és nagyobb területen van érvényben. A három nyelvi megjelenési forma közül a társalgási nyelv a legfiatalabb, és az irodalmi nyelv és a nyelvjárások közötti ellentétben „kiegyenlítő szerepe” van (RADTKE 1973: 164). A társalgási nyelvnek a két német állam, az NDK és az NSZK területén alapvetően három különböző érvényű fajtáját lehet megkülönböztetni, amelyek nem különülnek el élesen egymástól, hanem átmenetet képeznek egymásba (vö. CZICHOCKI–HEYDRICH–LANGNER 1964: 116 k.): **1.** A kis tájegységen érvényes társalgási nyelv: Ennek van a legkisebb területi kiterjedése. Ebben az esetben még felismerhetőek az erős nyelvjárási kötődések. Az irodalmi nyelvnek kevés elemét vette át, ezért másképpen félnyelvjárásnak is nevezik. **2.** A nagy tájegységekre jellemző társalgási nyelv: körülbelül egy nyelvjárás területére terjed ki, azaz egy nagy tájegységre, mint például a felsőszász vagy a sváb társalgási nyelv. Ebben az esetben a társalgási szavak aránya kisebb, mint a kis tájegységek társalgási nyelvében. **3.** Az irodalmi nyelvi társalgási nyelv: ez többé-kevésbé az egész német nyelvterületet átfogja, és közel áll az irodalmi nyelv megvalósulásához, de abban mégis különbözik tőle, hogy a tájjellegű sajátosságok erősebb mértékben jelennek meg benne. Emiatt nevezik *művelt tájjellegű társalgási nyelv*-nek is (BACH 1961: 345). Ezek alapján a társalgási nyelv egészét differenciált nyelvréteggént határozhatjuk meg, amelyet „lentől” a nyelvjárások, „fentről” pedig az irodalmi nyelv határolnak. Széles spektrummal rendelkezik, és nyelvileg heterogén. Ezért nem szabad ezt a nyelvi sokszínűséget (AMMON szerint: „nyelvjárási hierarchiát” 1973: 61 kk.) a társalgási nyelv terminussal összefoglalni, mert az tulajdonképpen egy egységes köztes réteget sugall. Szinte az egyetlen kritérium, amely ezt az egész képződményt valahogy összetartja, ennek szerepe, használati

köre (társalgási nyelv, köznapi nyelvhasználat), ami azonban már egy teljesen más szemlélet irányába mutat, amely szerint az összes többi nyelvi megjelenési formát (a nyelvjárásokat, az irodalmi nyelvet) is be kell vonni a kutatásokba. FRINGShez és az ő Lipcsei Iskolájához kapcsolódóan ZSIRMUNSZKIJ is három szintet különböztet meg a mai német nyelv tagolásában: a nyelvjárásokat, az irodalmi nyelvet és a kettő közötti nyelvréteget. Ugyanakkor ő elveti a *társalgási nyelv* (*Umgangssprache*) terminust az egész középső réteg megnevezésére. A társalgási nyelv három említett típusa közül: a kis tájegységen érvényes, a nagy tájegységre jellemző és az irodalmi nyelvi társalgási nyelvek közül az első kettőt a középső nyelvi réteghez sorolja és a *félnyelvjárás* terminussal foglalja össze. Nyelvészeti szempontból a félnyelvjárás abban különbözik a tulajdonképpeni nyelvjárástól, hogy többé-kevésbé következetesen nélkülözi az úgynevezett elsődleges nyelvjárási jegyeket. A félnyelvjárás egységesített (kis és nagy tájegységre is jellemző társalgási nyelvi) réteggént, önmagában rétegeződve rendelkezik egy bizonyos „vertikális” váltakozási sávval. Az irodalmi nyelvi társalgási nyelv, amely aktuálisan az irodalmi nyelv szerkezetén alapul, kirekesztődik erről a vizsgálati területről. Ez ZSIRMUNSZKIJ felfogása szerint az irodalmi nyelv tartományába tartozik, feltéve, hogy az irodalmi nyelv beszélt formájával közvetlen kapcsolatba kerül. Ezzel összefüggésben kifejti: „Álljon itt kiegészítésként, hogy egy nemzeti irodalmi nyelv szóbeli mindennapi használatát történelmi fejlődésének konkrét feltételeitől függően helyi sajátságok enyhén színezhetik, ahogy ez például a német vagy az olasz nyelvben megfigyelhető („művelt társalgási nyelv”, KRETSCHMER terminológiája alapján)” (ZSIRMUNSZKIJ 1969: 21). Felfogása szerint az „össznemzeti irodalmi nyelv” (köznyelv) magába foglalja egyrészt az össznemzeti normát (amely egyenlő az „írott nyelv” fogalmával, és amely sokkal inkább ideális végcél, a fogalmak legmagasabbika, mintsem megvalósult realitás) és másrészt az irodalmi nyelv beszélt formáját, amelyhez a művelt társalgási nyelv is tartozik. Ez a beszélt forma a köznyelv második szépirodalmi, azaz irodalmi nyelvi variációja, „amely egy össznemzeti és társadalmi norma tekintélyével lép fel” (ZSIRMUNSZKIJ 1968: 29). Egy ilyen értelmezésen keresztül a német köznyelv (irodalmi nyelv) tartományának megszokott kerete lényegesen kibővül, ami egybecseng sok más germanista kívánságával is. Napjaink nagy társadalmi változásai sokféle módon befolyásolták a nyelv minden területét. A mai művelt társalgási nyelv eközben egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Befolyása az írásbeli és az irodalmi nyelvre nagyon nagy, és mivel különösen a legújabb idők irodalmában fontos szerepet játszik, irodalmi társalgási nyelvnek is nevezik (vö. CZIHOKI–HEYDRICH–LANGNER 1964: 117). A mai úgynevezett műveltséget képviselő réteg már nem, vagy nemcsak a klasszikus német irodalmat tekinti tájékozódási alapnak, hanem a jelen nyelvét is. Így a társalgási nyelv hatására, „új minőségű írott nyelv” keletkezik (EGGERS 1961: 47). Figyelembe véve ezeket a tendenciákat, vannak olyan jelenkori fára-

dozások, amelyek szerint a társalgási nyelv ide tartozó formáit be kell venni a normanyelvbe. Ugyanakkor a norma mai felfogásáról élénk viták folynak, és azt erős kritikákkal is illetik. RUPP és WIESMANN például a következőket írták a normáról: „A nyelvészek által előrangotott írókon és ezenkívül ad hoc megalkotott mondatokon alapul. A jelen és a múlt irodalmi nyelvének nagy részét nem veszik és nem is tudják figyelembe venni, mert az nem, vagy csak részben illik bele a nyelvészek normáról alkotott elképzeléseibe.” (RUPP–WIESMANN 1970: 16). JÄGER erőteljesen ellenzi a fennálló kodifikált normát, „mert az csupán a nyelvi történések egy kis részén alapszik”, és hangsúlyozza „legalább e norma felülvizsgálásának és liberalizálásának, de inkább teljes átgondolásának” a szükségességét (JÄGER 1971: 168). Ebben a gondolatkörben maradvá teljesen jogosnak tűnik, ha a művelt (irodalmi német) társalgási nyelvet a heterogén nyelvi komplexumból, az úgynevezett „nyelvjárási hierarchiá”-ból (AMMON 1973: 61 kk.) kiemeljük és — annak integrális részeként (vö. DOMASNYEV 1981: 333) — az irodalmi nyelv tartományába soroljuk.

1.3. Társalgási nyelv — köznapi nyelvhasználat

GEYL szerint (1974: 4) a társalgási nyelv az a nyelv, amely nem elsősorban egyes társadalmi rétegekre, hanem bizonyos beszédhelyzetekre jellemző. Mindnyájan használjuk, ha megengedhetjük magunknak ezt a „kényelmet”, és amikor az irodalmi nyelv használata felesleges és „gazdaságtalan” lenne. Ilyen módon a társalgási nyelv a „szomszédolási nyelv” nem nyelvjárási formája, míg az irodalmi nyelv az „idegenekkel” való érintkezés nyelve. A társalgási nyelv, amely rétegspecifikus kifejezési mód is egyben, leginkább mégis egy-egy helyzetre jellemző. Ennek a kötetlen magánbeszélgetésnek a semleges irodalmi nyelvi normánál „lentebbi” szókinccs felel meg. Ezek tehát olyan szavak, amelyekre jellemző a helyzetből adódó lentebbi stílus. Ebben az értelemben GEYL (1974: 4) a társalgási nyelvet „az irodalmi nyelv hanyag használati formájának” nevezi. Az úgynevezett kötetlen társalgási nyelv szavait (ang. *colloquial words*) a kifinomult irodalmi nyelvben mellőzik családias színezetük miatt, jóllehet nem kapcsolódik hozzájuk semmiféle vulgáris vagy az etika követelményeinek ellentmondó színezet. Ezek szerint az a társalgási nyelv, amelynek szókinccse eltér a „stílus normális — neutrális — szintjétől” (BICHEL 1973: 2), de ugyanakkor nem lépi át az irodalmi nyelvi norma határait, stílusrétegnek tekinthető. A szókinccsnek ehhez a rétegéhez a következő típusú szavak és kifejezések tartoznak: **1.** A stilisztikailag semleges szavak különleges társalgási nyelvi szinonimái, például: *dickfellig* (tkp. vastagbőrű) ’érzéketlen’, *Kumpan* ’(ívó)cimbora’, *Latte* (tkp. lécs, langaléta, égimeszelő) ’nagy pénzösszeg’, *maschenfest* (tkp. szembiztos [harisnya]) ’megcáfolhatatlan, megdönthetetlen’, *Schmiergeld* ’(kenőpénz) megvesztegetési pénz’; vö. az angolban is: *chop* (tkp. fickó) ’cimbora’, *sniffy* (tkp. gyanús illatú, kényeskedő, raplis, csökönyös) ’megvető, lenéző, lekicsiny-

lő'. Idetartoznak a különféle indulatszavak is: *tja, tjä* 'hát, persze'; *bah, pah* [megvetőleg] 'e(h)'; *pst, bst* 'pszt', *paff* 'paff (vagyok), puff', *o mei* (tkp. oh, mein Gott) 'ó egek', *mei* 'egek' stb; vö. az angolban is: *gee* 'jé, nahát', *eh* 'hm, izé, ööö', *well* 'nos', *hoy* 'hé, hó, hej, halló' stb. **2.** Az olyan stilisztikailag semleges szavak, amelyek a beszélt nyelvben átvitt értelemben fordulnak elő, például: *sagenhaft* (tkp. mesés) 'hihetetlen', *sündhaft* (*teuer*) (tkp. bűnösen) 'nagyon (drága)', *wahnsinnig* (*schnell*) (tkp. örülten) 'nagyon (gyors)'; *stein* (*alt*) (tkp. kő) 'nagyon,ős- (rég, öreg)'; vö. az angolban is: *pretty* (tkp. csinos) 'elég, elegendően', *crack* 'elsőrangú', *drain* (tkp. vízelvezető csatorna) 'korty' stb. **3.** A semleges szavak kicsinyítőképzős változatai, például: *Bübchen* 'fiúcska', *Brüderchen* 'öcsike, bátyuska', *Entchen* 'kiskacsa', *Sümmchen* 'összegecske, szép summa', *Tantchen* '(nagy)nénike' stb. tulajdonnevek esetén is: *Ännchen* (Anna), *Lottchen* (Lotte), *Heiner* (Heinrich), *Rosi* (Rosa), *Rudi* (Rudolf), *Toni* (Anton); vö. az angolban is: *granny* 'nagyamama', *daddy* 'apa', *piggy* 'kismalac' és tulajdonnevek esetén is: *Bobby*, *Polly*, *Sally* stb. **4.** A különböző rövidítéssel keletkezett szavak (abbreviatúrák) és semleges szavak fonetikai variánsai, például: *Krimi* 'bűnügyi regény', *Limo* 'limonádé', *Pa* 'apa' stb.; vö. más formákban is: 'nen Hunger haben (< so einen Hunger haben) 'nagyon éhes', *Soll's n sein?* (< Was soll es denn sein?) 'Mit adhatok önnek? Hát ez meg mi?', *raus* (< heraus) 'ki', *runter* (< herunter) 'le', *rüber* (< herüber) 'fel, át', *rein* (< herein) 'be', *rauf* (< herauf) 'fel' stb.; vö. az angolban is: *baccy* (< tobacco) 'dohány', *feller* (< fellow) 'cimbora', *gaffer* (< grandfather) 'nagyapa'; ugyanez a helyzet a módbeli és egyéb segédigék tagadása estén is: *shan't*, *won't*, *don't*, *doesn't* stb.

A kötetlen társalgási nyelv szavaitól és a szóvariánsoktól el kell azonban határolni azokat a szavakat és formákat, amelyek a „népnyelv”-re, az úgynevezett műveletlen emberek beszédére jellemzőek, amennyiben a kötetlen társalgási nyelv szókinccse az a lexémaállomány, amelyet a köznapi nyelvhasználatban az irodalmi nyelv beszélői használnak, és amely ilyen módon egy bizonyos stílusréteget képvisel. Nem tartozik az irodalmi társalgási nyelvhez azoknak az embereknek a beszéde sem, akik nem aktív használói az irodalmi nyelvnek (ez GEYL szerint nem „az irodalmi nyelv hanyag használati formája”). A stilisztika számára ez csak a hősöket a beszédmódjuk alapján jellemző irodalmi művek eszközeként érdekes (vö. KUZNYEC–SZKREBNYEV 1966: 59).

2. Szleng (ang. *slang*)

A szleng olyan lexikai részhalmaz, amely a nyelv úgynevezett nem standard elemeinek tartományába tartozik. Nem standard elemként tartjuk számon **1.** a köznapi nyelvhasználatban előforduló stilisztikailag telített, azaz expresszív szavakat és **2.** azokat a társadalmilag meghatározott szavakat, amelyeknek a

használata bizonyos társadalmi helyzetük és foglalkozásuk által meghatározott csoportokra korlátozódik. A szleng mellett, amely itt köztes helyet foglal el, ehhez a semleges és irodalmi normánál „mélyebben” lévő szókincshez tartoznak egyrészt a kötetlen társalgási nyelv „alsóbb szintjéhez tartozó” szavak is (ang. *low colloquial* ’alsó szintű társalgási nyelv’), másrészt a zsargon (ang. *jargon words* ’zsargonszavak’), az argó (ang. *cant* ’tolvajnyelv’) és a vulgarizmusok (ang. *vulgar words*) stb. A szleng túlnyomórészt humoros jellegű, széles körben elterjedt és érthető szavak és kifejezések összessége, amelyeket a megszokott irodalmi kifejezések helyett tudatosan használnak. A szlengnek erre a jellemző jegyére utalt PORZIG is (1957: 253), amikor azt állította, hogy a beszélők nyilvánvalóan arra helyezik a hangsúlyt, hogy ne mindennapi szavakat és kifejezéseket használjanak, hanem szokatlanul, keresetten, parodisztikusan, tréfásan és gyakran szándékosan otrombán fejezzék ki magukat. Egy szlenghez tartozó szón keresztül szándékosan egy általánosan használt irodalmi nyelvi szót helyettesítenek, és ez tulajdonképpen ugyanazt eredményezi, mint amikor egy tulajdonnevet egy becenévvel helyettesítenek. Vö. például *lackierter Affe* (tkp. lakkozott majom) ’hiú piperkóc’, *pomadiserter Stutzer* (tkp. pomádés jampec) ’ua.’, vagy az angolban ’arc’ jelentésben *clock* (tkp. óra), *dial* (tkp. óra számlapja), *dish* (tkp. tányér), *front* (tkp. elülső, homlok), *gills* (tkp. kopoltyú), *index* (tkp. mutatóujj). Ezzel összefüggésben PORZIG kifejtette, hogy „A szleng tompítja a valóság komolyságát, ez egy társadalmi játék” (1957: 254). Ha egy ilyen új szó saját előnyei következtében — kifejező erejének és annak a tulajdonságának köszönhetően, hogy különös jelentésbeli árnyalatot képvisel, de nem csak azért, mert a szó szokatlan — széles körben elterjed, akkor kikerül a szleng tartományából, és vagy a családias társalgási nyelv szókincséhez fog tartozni, vagy stilisztikailag semleges szóvá válik. Vö. például az angolban: *sky-scraper* ’felhőkarcoló’, *cab* ’taxi’, *bus* ’busz’, *movies* ’mozi’, *mob* ’tömeg, csőcselék, banda’, *pub* ’kocsma’. Jóllehet a szleng létrejöttének az a célja, hogy a megszokott elnevezéseket eredeti megjelölésekkel helyettesítse, célját csak viszonylag rövid ideig tudja megvalósítani. KUZNYEC és SZKREBNYEV (1966: 61) szerint az éles elméről tanúszkodó új szóalkotás általános használata következtében banális, unalmas kifejezéssé válik (a szlengben is van egy találó fordulat az ilyen elkoptatott szleng szavakra: *canned wit* ’konzervált elmésség’). Mivel a szleng mindig eredeti beszédmódon alapul, rendkívül gazdag rokonértelmű szavakban. Ilyen módon a *food* ’étel’ szónak az angol szlengben több megfelelője is van, például: *chuck* (tkp. az áll megveretése, dobás, kotyogás), *chow*, *grub* ’kaja’, *hash* (tkp. vagdalthús). A semleges stílusárnyalatú *money* ’pénz’ szóra MAKOVSKIJ (1982: 118) több mint 150 különböző, alacsony presztízsű szót és kifejezést említ: *jack* (tkp. tengerész, ember), *necessary evil* (tkp. szükséges rossz), *pay dirt* (tkp. aranytartalmú áradvány), *potatoes* (tkp. burgonya), *pot of honey* (tkp.

mézesbödön), *soap* (tkp. szappan), *stuff and nonsense* (tkp. [nyers]anyag és ostobaság) stb.

A szleng elsősorban szóbeli nyelvi forma, és — ahogyan a hétköznapi nyelvhasználat szókincse is — az irodalmi nyelv beszélt formájának ahhoz a részéhez tartozik, amelyet nem szokás írásban rögzíteni. Az angolok egy része — például akik a nyelvi stílus kérdéseiben konzervatívak — helytelenítik a szleng használatát, mert vulgáris, romlott nyelvnek tekintik. Elfelejtik ugyanakkor, hogy a szleng lényegéből adódóan a hétköznapi nyelvhasználat természetes terméke és a köznyelvi szókincs gazdagításának forrása.

A nyelvudomány műveiben a „szleng” fogalmát gyakran összemossák a „zsargon” („szakzsargon” és egyebek) fogalmával: „A szleng elkülönítő összetevőkkel rendelkező csoportnyelv, amely bizonyos attitűdök nyelvi ösztönző hatása alatt áll, amelyek korpusznyelvészetileg mindenekelőtt a megfelelő konnotációkban mutatkoznak meg. A szlengnek mindig szkatológiai (belsővizsgálati) jegyei vannak (...), és konspiratíván hat (...).” (AUBURGER 1981: 146). Az a néhány angol és amerikai lexikológus is, akik elismerik az általános szleng (general, standard slang) létezését, ezek mellett a terminusok mellett használják a *student's slang* 'diákszleng', a *war slang* 'katonai szleng', a *lawyer's slang* 'jogászszleng' szakszavakat és más megnevezéseket is. Terminológiai szempontból az bizonyul logikusabbnak, hogyha a *szleng* terminust csak olyan nem szakmai szókincsre használjuk, amelynek humoros, gúnyos vagy megvetően „le-kicsinylő” színezete van. Amennyiben a többi esetre gondolunk, akkor a zsargon adott fajtáiról kellene beszélni. Ha a szleng az egyes használati körei szerint különböző, akkor ez a tulajdonsága voltaképpen megegyezik a köznapi nyelvhasználat ugyanezen jellegzetességével. Ám a szleng használata PORZIG (1957: 254) szerint mindig a beszélő kedvétől függ, ellentétben a különböző csoportnyelvekkel (zsargon, tolvajnyelv), amelyeknek használata előfeltétele a csoporthoz tartozásnak. Természetesen vannak olyan társadalmi helyzetek is, amelyekben nem megengedhető a szleng „játékként és tréfás szertelenségként” való használata. Ilyen módon a szleng mégiscsak az általános köznapi nyelvhasználat jelenségeihez tartozik.

A szleng stilisztikai szempontból nem egységes, elszigetelve, egységes rendszerként pedig nem létezhet, nem lehet használni (nem lehet „tisztá” szlenget beszélni). A szleng használatának feltételei közé tartozik, hogy csak más nyelvréteggel, többek között a standarddal (az irodalmi nyelvvel) együtt használható. Ezzel összefüggésben állíthatjuk, hogy a jelenkor beszélt irodalmi nyelve elképzelhetetlen a szleng elemei nélkül, éppúgy, ahogy a szleng sem létezik a beszélt standard elemei nélkül.

A szlengkifejezések mint szándékosan alacsonyabb stílusú szavak a kötetlen társalgási nyelv „alacsonyabb” stílusú szavaival (a köznapi szóbeli nyelvhasználat alacsonyabb stilisztikai rétegéhez tartozó szavakkal együtt, amelyeknek a

használata tulajdonképpen a beszédhelyzettől függ, vö. ang. low colloquial) a köznapi nyelvhasználat expresszív szókincsének egyik közös csoportját képezik. Másfelől a szleng és a zsargon között sok érintkezési pont van, ami kihathat az irodalmi nyelvre is. Ilyen módon a határok itt mindkét irányba elmozdulhatnak.

A szlengnek egy másik tulajdonsága a területi különbözőség, amelyben szintén megegyezik a társalgási nyelvvel (a köznapi nyelvhasználattal). A szleng többé-kevésbé egységes mindaddig, amíg egy egységes nyelvi érintkezésű közösségben (nép, nemzet) használják. Egy nemzetileg nem egységes nyelvben a szlengrendszernek saját változatai épülnek ki. Ilyen módon az angol nyelvben a tulajdonképpeni angol (brit) szleng mellett létezik egy igen jellegzetes nemzeti jegyekkel rendelkező amerikai szleng. Ausztrál és új-zélandi szlengről is beszélhetünk, amelyek Ausztrália, illetve Új-Zéland angol nyelvében fejlődtek ki. Ugyanakkor a szleng egyes nemzeti változatai kölcsönösen hatnak egymásra. Így BAKER (1936: 288) szerint az ausztrál szlengben már a század 30-as éveiben több mint 500 amerikai szlengből átvett szót használtak (ez kerekén 15%-a az ausztrál szleng egészének), PARTRIDGE szerint (vö. MAKOVSKIJ 1982: 31) a hetvenes években az ausztrál szleng 40%-a volt a helyi angol szókincsből való, 35%-a az angol Cockney-ből származott, és 25%-a amerikai szlengszavakból állt. Az is előfordul, hogy néhány szó, amely az egyik nemzeti nyelvváltozatban a szleng szókincséhez tartozik, egy másik nyelvváltozatban semleges stílusértékű szóként használható a standardban. Tehát a szleng egyik vagy másik nemzeti változatának viszonya az adott standard normájához nem egyforma, nem egységes az egész angol nyelvterületen.

A különböző nyelvek adott szókincsének megjelölésére a *szleng* szó csak szórványosan terjedt el. Az ötvenes évek közepén megjelent HEINZ KÜPPERnek egy könyve (1955), amely címével a német társalgási nyelv szótárának hirdeti magát. Közelebbről megvizsgálva azonban KÜPPER gyűjteménye GENTHE (1892) meghatározása értelmében „német szleng”-nek bizonyul. A szóbeli nyelvhasználat olyan nyelvkincsét tartalmazza, amely „nem (legalábbis nem vitán felül) számít írásba foglalhatónak” (BICHEL 1973: 289). Később (1968) KÜPPER „Handliches Wörterbuch der deutschen Alltagssprache” [A német köznapi nyelvhasználat kézisztótára] címen kiadott egy újabb könyvet, amely tulajdonképpen válogatás az ötkötetes „Wörterbuch der deutschen Umgangssprache” [A német társalgási nyelv szótár]-ból. Ennek a válogatásnak a „köznapi nyelvhasználat” (KÜPPER) szókincséből kikerülő szavai és kifejezései általánosságban megfelelnek a szleng kritériumainak.

3. Zsargon

3.1. A fogalom általánosan elterjedt jelentése

Azoknak az embereknek a közösségeiben, akik egy közös hivatást vagy egy közös hivatáson kívüli tevékenységet gyakorolnak, akik állandó kapcsolatban vannak egymással, vagy szorosabban együttélnek, olyan szavak és kifejezések születnek, amelyekkel a beszélők helyettesítik a hétköznapi fordulatokat. Ezeknek az összességét nevezik *zsargon*-nak. Zsargonon tehát nem egy speciális nyelv értendő, hanem az emberek egy bizonyos körére jellemző beszéd mód. A zsargon egyik lényeges vonása az, hogy az illető csoport számára különös szerepet játszó személyek, tárgyak és események, amelyek, feltűnő és egyébként szokatlan megnevezéseket kapnak. A legtöbbjük keletkezésének érzelmi oka van, valamilyen tréfa, humor, irónia, vonzalom vagy elutasítás az alapja. Ezeket a zsargonkifejezéseket a szakszókincssel és a köznapi nyelvhasználat általánosan elterjedt kifejezéseivel párhuzamosan egyfajta szinonimaként használják. De magában a zsargonban is gyakran szinonimák sokasága keletkezik, és ebben az esetben lényeges szerepet játszik a képes kifejezési mód.

A zsargon beszélői „bizonyos társadalmi csoportokhoz tartoznak, amelyek egy hasonló, gyakran közös életforma és egy bizonyos társadalmi helyzet és társadalmi hatáskör alapján alakulnak ki” (AGRICOLA–FLEISCHER–PROTZE 1969: 576). Az általuk használt szavak és kifejezések nem, vagy inkább nem elsősorban csak az itt felmerülő tárgyak és jelenségek megnevezései, ahogy ez megfigyelhető a szakok és szakmák szókincsében, hanem a mindennapi élet közismert dolgait nevezik meg. Ha egy egyetemista az *Uni* (< *Universität*) ’egyetem’-ről vagy a *Mathe* (< *Mathematik*) ’matek’-ről, vagy a diák a *Penne* ’iskola’-ról, *Pauker* ’tanár’-ról, a katona a *Küchenbullen*-ről (tkp. konyhabika) ’katonai orvos’ vagy az *Aspirinhengst* (tkp. aszpirincsődör) ’ua.’-ről beszél (vö. ang. *exam* [< *examination*] ’vizsga’, *trig* [< *trigonometry*] ’trigonometria’, *prezy* [< *president*] ’elnök’), akkor abban egy bizonyos kör és az azzal kapcsolatos különös életmód fejeződik ki. Az egy társadalmi csoporthoz tartozás érzése és ugyanakkor a társadalom fennmaradó részétől való egyfajta elkülönülés tudatosan vagy tudattalanul szerepet játszik ebben. Ez az elkülönülés semmiképpen sem vezet a külvilágtól való elzárkózáshoz, ahogy ez például megfigyelhető a „titkosnyelvek” különböző formáinak (*argó*, ném. *Rotwelsch*, ang. *cant*) képzésekor. Ezért nem tűnik lehetségesnek, hogy a zsargont az úgynevezett antinyelvekhez (*Kont-rasprache*) soroljuk, amelyekhez KÖNIG (1978: 133) szerint „A diákoknak, fiatalok csoportjainak, hallgatóknak, hippiknek, huligánoknak, elítélteknek a csoportnyelvei” tartoznak. Másfelől szokás mindenféle zsargonkifejezést helytelenül a szleng tartományához sorolni. Így gyakran beszélnek katonai-, egyetemista-, diák-, ifjúsági- és sportszlengről, talán ezeknek a szavaknak a gyakran tréfásan ironikus színezete miatt, ami a szlengre általában jellemző, vagy talán

éppen azért, mert a „zsargon” fogalmát olyan tágan értelmezik, hogy az az argóból (Rotwelsch, cant) származó kifejezések különféle formáit is magába foglalja. A zsargon használatával a beszélőknek nem a titkolózás a szándéka, ezáltal semmi esetre sem, illetve nem feltétlenül különülnek el a társadalomtól, sokkal inkább másképpen, alternatív módon akarják magukat kifejezni. A kifejezés néhány alternatív formája, például az úgynevezett twenzsargon elemei, látszólag gyakran érthetetlenek: *steiler Zahn* (tkp. merev, egyenes fog) 'vonzó lány', *Ische* (tkp. moha) 'barátnő', *Bonzenheber* (tkp. csuhás [buddhista pap] emelő) 'lift' és sok egyéb. Itt tehát bizonyos érintkezési felületek alakulnak ki az argóval (Rotwelsch, cant), amelynek jellegzetessége, hogy a szavakat és kifejezéseket a beszéd titkosításának, az érintett csoport a társadalom többi tagjával szembeni nyelvi védelmének az eszközeként használja. Másrészt a zsargon és a szakszókincs közötti határ nem mindig egyértelmű. Különösen azért mosódhat el ez a határ, mert az emberek bizonyos csoportjai tevékenységükből következően arra vannak kényszerítve, hogy sokáig többé-kevésbé elzártan éljenek együtt, mint például a katonák vagy a tengerészek. A szakszavak és a zsargonkifejezések itt könnyedén fedhetik egymást. A szakszavakat megszokásból vagy éppen tudatosan gyakran akkor is használják, ha ez nem lenne szükséges. Ez történik például akkor, ha egy orvos a szakmai fórumon kívül nem *rák*-ról (*Krebs*) hanem *karcinómá*-ról (*Karzinom*) vagy *Cancer*-ről beszél. Ebben az esetben azonban nem egy különleges zsargonról van szó, hanem „zsargonszerű stílushatásról, ami a szakszavak nem megfelelő használatának az eredménye” (AGRICOLA–FLEISCHER–PROTZE 1969: 577).

A „zsargon” fogalmának keretében lényegében a zsargon két fajtájáról beszélhetünk. Megkülönböztetik az úgynevezett szakzsargon kifejezéseket, amelyek az emberek közös társadalmi szakmai tevékenységének következtében jönnek létre és az úgynevezett csoportzsargont (twenzsargon, „ifjúsági nyelvek” és egyebek), amelyet azok az emberek használnak, akiket egy közös, nem hivatásból adódó tevékenység vagy közös érdekek kötnek össze. A csoportzsargon túlnyomórészt pejoratív színezetű emotív szókinccset tartalmaz, emiatt van néhány közös vonása az argóval, és néha össze is keverik vele.

3.2. Argó

A franciából származó *argó* szóval a társadalmi peremcsoportok (tolvajok, szélhámosok és egyebek) különféle, speciális, titkos zsargonját jelölik, amit a németben *Rotwelsch*, az angolban *cant* néven emlegetnek. Már a 13. században *Rotwelsch*-nek nevezték a tolvajok és a koldusok nyelvét. A társadalmi peremcsoportok tagjai már akkor is egy bizonyos titkosnyelven érintkeztek. Érthetetlen szavakat és kifejezéseket használtak, amelyek részben a héber és a cigány nyelvre vezethetőek vissza, és az emberek annyira elferdítették ezeket, hogy manapság egy részüket alig lehet visszavezetni az eredetükhöz. Az angol titkos tol-

vajzsargon, a cant is nyelvi titkosításként szolgált a külvilággal szemben, ugyanakkor a beavatottak számára azonosító eszköz volt. Ilyen titkosnyelvek, amelyek eufemisztikus „fedőneveket” tartalmaznak azért, hogy ne mindenki értsen meg bizonyos tényállásokat, sok más nyelvben is léteznek. Idővel az argó (Rotwelsch és egyebek) régi formái elveszítik elkülönítettségüket, részben beolvadnak a városi lakosság néhány rétegének nyelvébe, és bekerülnek a kötetlen társalgási nyelvbe is (beszélt köznapi nyelvhasználat, ang. *low colloquial*), vö. *Ganove* ’tolvaj’ (a héberből), *schwerer Junge* (tkp. nehéz fiú) ’bűnöző’ stb.

Az argó kifejezések stilisztikai színezetéről csak olyan esetekben beszélhetünk, ha azok a deklasszált elemek beszédéből bekerülnek a köznyelvbe. Stilisztikai szempontból ezt a szókincset a szépirodalomban azért használják, hogy a szereplőket társadalmi beszédmódjuk alapján jellemezzék.

3.3. Vulgarizmusok

Mindenfajta zsargonkifejezéssel határosak az úgynevezett vulgarizmusok, durva szavak (káromkodások is), amelyek a fokozatosan alacsonyabbá váló szókinccs erkölcsi skálájának legalsó szintjén találhatók. Ezek olyan szavak és kifejezések, amelyek a beszédben túl csípősnek, sértőnek és ennek következtében megengedhetetlennek számítanak. Általában lexikai és stilisztikai vulgarizmusok kategóriáiról beszélhetünk (vö. KUZNYEC és SZKREBNYEV 1966: 62). Az első csoporthoz azokat a szavakat sorolják, amelyeket alig vagy nem szívesen használunk a beszélgetésekben (tabuszavak). Ha mégis ilyen fogalmakat kell kifejeznünk, vagy különböző eufemisztikus pótszavakhoz folyamodunk (a tabuk eufemisztikus szinonimái) vagy a megfelelő tudományos terminusokat, azaz a stilisztikailag „emeltebb szintű” szavakat használjuk. Ezen szavak esetén már a szavak tárgyi tartalma is vulgárisnak számít, ami az erkölcs normáiba ütközik. Stilisztikai vulgarizmusoknak azokat a szavakat nevezzük, amelyeknek tárgyi jelentése nem visszataszító vagy durva. Az ilyen szavak és kifejezések nem illendő használatának oka egy művelt társaságban a szavak stilisztikai színezetében rejlik, amely felerősítve fejezi ki a beszélő becsmérítő viszonyát a megjegyzés tárgya iránt, vö. ang. *old bean* (tkp. öreg paszuly; orosz *старый хрыч*) ném. *alter Knacker* ’öreg szivar’. Jellemző, hogy Angliában a *damn* ’átkozott’ szó az első világháborúig nyomdafestéket nem tűrő szónak számított. A hasonló szavak száműzése a nyelvből pótszavak használatát eredményezi. Ilyen módon a *damn* szót a *darned*, *dashed* szavakkal, a *bloody* ’átkozott’ szót pedig olyan szavak egész sorával helyettesítették, amelyek *bl-* hangkapcsolattal kezdődtek: *blooming*, *blasted*, *blessed*, *blamed* stb., ami hamarosan azt eredményezte, hogy ezeket a szavakat is vulgárisnak tartották. A stilisztikai vulgarizmusok használata az érzelmileg telített beszélt nyelvre jellemző. Ugyanakkor, ha gyakran említik őket, elveszítik indulati tartalmukat. Vö. például az angolban: *Every blessed fool was present* ’Minden megveszekedett bolond jelen volt’, *You’re so darn goodlook-*

ing 'Átkozottul jól nézel ki'. A szépirodalomban az egyenes beszédben azzal a céllal használják ezeket a kifejezéseket, hogy a cselekvő személyeket a beszédmódjuk által jellemezzék. A vulgarizmusoknak a szókincs stilisztikailag alsóbb rétegébe tartozó részében vannak bizonyos érintkezési felületei az általános szlenggel.

Ahogy a fent említett felosztásban, itt sincs éles határ az úgynevezett alsóbb stílusréteghez tartozó szavak, a kötetlen társalgási nyelv (*beszélt köznapi nyelvhasználat*, ang. *low colloquial*), a szleng, a zsargon és a vulgarizmusok között, figyelembe véve azt a tényt, hogy használati körüket nem lehet élesen, mindig egyértelműen elhatárolni. Ugyanakkor e nyelvi fejlemények különböző ismert jegyeinek elvi megkülönböztetése nem csak célszerű, hanem elengedhetetlen is, ha funkcionális és szociális jellemzőiket pontosabban akarjuk értékelni.

Irodalom

- AGRICOLA, ERHARD–FLEISCHER, WOLFGANG–PROTZE, HELMUT szerk. (1969): *Die deutsche Sprache* [A német nyelv]. Kleine Enzyklopädie II. Leipzig.
- AMMON, ULRICH (1973): *Dialekt und Einheitssprache in ihrer sozialen Verflechtung* [Nyelvjárás és egységes nyelv társadalmi összefonódásuk tükrében]. Weinheim–Basel.
- AUBURGER, LEOPOLD (1981): *Funktionale Sprachvarianten. Metalinguistische Untersuchungen zu einer allgemeinen Theorie* [Funkcionális nyelvváltozatok. Metanyelvészeti kutatások egy általános elmélethez]. Wiesbaden.
- BACH, ADOLF (1938/1961): *Geschichte der deutschen Sprache* [A német nyelv története]. 7. Auflage. Heidelberg.
- BAKER, SIDNEY J. (1936): *The Australian language* [Az ausztrál nyelv]. Sydney.
- BICHEL, ULF (1973): *Problem und Begriff der Umgangssprache in der germanistischen Forschung* [A társalgási nyelv fogalma és problematikája a germanisztikai kutatásban]. Tübingen.
- BÜHLER, KARL (1934/1965): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunction der Sprache* [Nyelvelmélet. A nyelv ábrázoló szerepe]. Stuttgart.
- CZICHOCKI, SIEGLINDE–HEYDRICH, INGEBORG–LANGNER, HELMUT (1964): Die Erscheinungsformen der Sprache. Kritische Einschätzung der Begriffsbestimmungen und Versuch einer terminologischen Abgrenzung [A nyelv megjelenési formái. A fogalom meghatározások kritikai megítélése és egy terminológiai elhatárolás kísérlete]. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam*. 113–24.
- DOMASNYEV 1981 = DOMASCHNEV, ANATOLI I.: Begriff der sozial-funktionalen Sprachstruktur in der sowjetischen Germanistik [A társadalmi-funkcionális nyelvi struktúra fogalma a szovjet germanisztikában]. In: *Akten des VI. Internationalen Germanisten-Kongresses Basel 1980*. Bern. 332–6.
- EGGERS, HANS (1961): Wandlungen im deutschen Satzbau [Változások a német mondat-szerkezetekben]. *Der Deutschunterricht*, 5: 47–61.

- GHENTE, ARNOLD (1892): *Deutsches Slang. Eine Sammlung familiärer Ausdrücke und Redensarten* [Német szleng. Családias kifejezések és fordulatok gyűjteménye]. Straßburg.
- GEYL, ERNST-GÜNTHER (1974): Sprache als Brücke und Schranke. Über die sogenannten Sprachbarrieren [A nyelv híd és sorompó szerepe. Az úgynevezett nyelvi korlátokról]. *Muttersprache*, 1: 1–13.
- JÄGER, SIEGFRIED (1971): Sprachnorm und Schülersprache [Nyelvi norma és diáknyelv]. In: *Sprache und Gesellschaft*. Düsseldorf, 166–233.
- KÖNIG, WERNER (1978): *dtv-Atlas zur deutschen Sprache* [dtv-Atlasz a német nyelvről]. München.
- KRETSCHMER, PAUL (1918/1969): *Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache* [A felnémet társalgási nyelv szóföldrajza]. 2. kiadás. Göttingen.
- KUZNYEC–SZKREBNYEV 1960/1966 = KUZNEC, MARIANNA D.–SKREBNEV, JURI M.: *Stilistik der englischen Sprache* [Az angol nyelv stilsztikája]. Leipzig.
- KÜPPER, HEINZ (1955): *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* [A német társalgási nyelv szótára]. I. kötet. Hamburg.
- KÜPPER, HEINZ (1968): *Handliches Wörterbuch der deutschen Alltagssprache* [A német köznapi nyelvhasználat kézisótára]. Hamburg–Düsseldorf.
- МАКОВСКИЙ 1982 = МАКОВСКИЙ, МАРК М.: *Английские социальные диалекты* [Angol szociolektusok]. Москва.
- PORZIG, WALTER (1950/1957): *Das Wunder der Sprache. (Probleme, Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft)*. [A nyelv csodája. (A modern nyelvtudomány problémái, módszerei és eredményei)]. Bern.
- RADTKE, INGULF (1973): Die Umgangssprache. Ein weiterhin ungeklärtes Problem der Sprachwissenschaft [A társalgási nyelv. A nyelvtudomány egyik továbbra is tisztázatlan kérdése]. *Die Muttersprache*, 3: 161–71.
- RUPP, HEINZ–WIESMANN, LOIS (1970): *Gesetz und Freiheit in unserer Sprache* [Szabály és szabadság a nyelvünkben]. Frauenfeld.
- ZSIRMUNSZKIJ 1968 = ЖИРМУНСКИЙ, ВИКТОР М.: Проблема социальной дифференциации языков [A nyelv társadalmi differenciálódásának problémája]. In: *Язык и общество*. Москва. 22–38. | Magyarul: In: *Társadalom és nyelv* (Szociolingvisztikai írások). Vál. PAP MÁRIA és SZÉPE GYÖRGY. Budapest, Gondolat, 1975. 171–94.
- ZSIRMUNSZKIJ 1969 = ЖИРМУНСКИЙ, ВИКТОР М.: Марксизм и социальная лингвистика [Marxizmus és szociolingvisztika]. In: *Вопросы социальной лингвистики*. Ленинград. 5–25.

(Fordította Ligeti Ágnes)